

ADALÉKOK AZ OSZTRÁK—MAGYAR INTERVENCIÓ BUKÁSÁ- NAK TÖRTÉNETÉHEZ UKRAJNÁBAN (1918 FEBRUÁR—NOVEMBER)

Józsa Antal főhadnagy

Negyven évvel ezelőtt bukott el az Osztrák—Magyar Monarchia utolsó gyarmatszerző kísérlete. A bukás a Habsburgok trónjával sírba juttatta az imperialista soknemzetiségű Magyarországot is, melynek urai a biztos csőd körvonalainak kirajzolódása ellenére még mindig újabb területek, piacok megszerzésén, újabb és újabb népek leigázásán mesterkedtek. Az osztrák—magyar imperialista körök a német imperialistákkal karöltve az elsők voltak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után Szovjet-Oroszország megtámadásában. A monarchiának és Németországnak ez a támadása akkor indult meg, amikor a Vörös Hadsereg szervezése alighogy megkezdődött, a régi hadsereg viszont teljesen felbomlott állapotban özönlött hazafelé. Nem akarták elszalasztani a hódításra és rablásra kedvező alkalmat.

Mivel a forradalmi Oroszország dolgozói részéről semmi támogatást, csak növekvő ellenállást remélhettek, igyekeztek mégis valamilyen belső szociális erőre támaszkodni. Ezt a szociális erőt az orosz és más nemzetiségű földesurakban, a városi burzsoáziában és a szélesebb réteget képező kulákságban találták meg. 1917 és 1918 folyamán Oroszországban számos ellenforradalmi nagyorosz és nemzetiségi kormány alakult. Ilyen volt az Ukrán Központi Rada is, melynek jobboldali eszer és mensevik vezetői szociális demagógiával párosuló csalásokkal megszerezték Kijevben és más fontos központokban a hatalmat és szembeszálltak az oroszországi szovjethatalommal. A burzsoá-nacionalista kormány ellen felkelt ukrán dolgozók 1918 január 30-án (február 12-én) elfoglalták Kijevet. Rövid időn belül a Rada fennhatósága alatt mondhatni alig maradt ukrán terület. Ezzel a csak magát képviselő kormánnyal kötötték meg 1918 január 27-én (február 9-én) a központi hatalmak a békeszerződést. A szerződés aláírását Lundendorff követelésére a német és az osztrák—magyar kormányok arra használták fel, hogy Szovjet-Oroszországnak súlyos feltételeket tartalmazó ultimátumot adjanak át, amely nagy terület- és anyagvesztéseget jelentett Oroszország-

nak. Lenin, mint a Népbiztosok Tanácsának elnöke határozott utasítást adott Trockijnak, hogy ennek ellenére azonnal írja alá a szerződést, mert a szovjethatalom nem volt még abban a helyzetben, hogy a német és osztrák—magyar támadásnak hatásosan ellenálljon. Trockij az utasítás végrehajtását megtagadta és kijelentette, hogy Szovjet-Oroszország a háborút maga részéről befejezettnek tekinti, de a békét alá nem írja.

Trockijnak ezt a káros magatartását használta ki a német hadvezetőség arra, hogy felmondva a fegyverszünetet, az előzetes felmondási idő lejárta előtt, február 18-án az osztrák—magyar csapatokkal karöltve általános támadást intézzen Szovjet-Oroszország ellen.

Az osztrák—magyar csapatok néhány nappal később, február 25-én indították meg a támadást Ukrajna területén. Ebben az irányban három osztrák—magyar hadsereg tevékenykedett: 2., 4. és 7. hadseregek, amelyek összesen 177 200 szuronnal, 3076 géppuskával, 118 nehéz és 1456 könnyű táborigényűvel, valamint 276 gyalogsági ágyúval rendelkeztek.¹ A támadásban azonban ez a haderő teljesen nem vett részt, mert több hadosztályt az olasz és a balkáni frontokra rendeltek vissza. A központi hatalmak egyedül Ukrajna területén működő csapatainak létszáma meghaladta a 300 000 főt, amellyel csak 15—20 000 főnyi vörösgárdista vette fel az egyenlőtlen harcot. Az erőviszonyokat felületesen szemlélő német és osztrák—magyar hadvezetőség gyors sikert remélt.

A támadást és a támadásra való előkészületeket a monarchia kormánya gondosan eltitkolta a közvélemény előtt, hiszen Hoffmann tábornok nyíltan agresszív követeléseit a breszt-litovszki béketárgyalásokon mind Ausztriában, mind Magyarországon hatalmas politikai sztrájkhullámokat idéztek elő.²

Az osztrák—magyar sajtó még február 18-án azt bizonygatta, hogy a monarchia nem fogja felmondani a Szovjet-Oroszországgal kötött fegyverszünetet. Dr. Seidler osztrák miniszterelnök Adler szocialista párti képviselő interpellációjára még február 12-én kijelentette: „...magyar és osztrák csapatok nem vesznek részt abban a katonai akcióban (Helyeslés), amelyet ez idő szerint Németország Oroszország ellen folytat (Helyeslés).

¹ Lásd HIL. Tanulmánygyűjtemény. *Rudolf Kiszling*: Der öst-ung. Vormarsch in die Ukraine. 1918. 8. cs. (Kézirat.)

² A magyar sajtóbizottság felsőbb utasításra megtiltotta az agresszióról szóló hírek közlését. „...b. lapjaikban — hangzik a letiltás — a bolsevikieknek orosz táviratát, amely tiltakozik a fegyverszünet felmondása ellen és a német csapatoknak Oroszországba való bevonulása ellen és kinyilatkoztatja, hogy a központi hatalmak által felállított feltételek mellett békét köt.” Ez arra szolgált, hogy a hadsereg amúgyis ingatag erkölcsi állapotát a támadás nyilvánvaló agresszív jellegének leleplezésével még tovább ne rontsák.

„...Csapatainknak Ukrainába való bevonulásáról semmi hírt sem hozhatnak” — hangzik egy február 22. értesítés. Ez viszont főleg a politikai sztrájkok és tüntetések leszerelésére irányult. (HIL. I. világháborús anyaga. 3629. cs. 369; 457. sz. ii 1.)

Másodszor kijelentem, hogy magyar és osztrák csapatok Ukrajnába nem vonulnak be (Élénk helyeslés).³

Míg a közvéleménynek ez a félrevezetése folyt, addig Berlinben Németország és a monarchia képviselői⁴ Ukrajna gazdasági, politikai és katonai felosztásán egyezkedtek. Az igazságtalan gyarmati hadjáratot azzal indokolták végül, amikor nem lehetett tovább titkolni, hogy ezt csak az élelmiszerbeszerzés biztosítása céljából indították. „... Csak a vasutak és a gabonaraktárak biztosítására megyünk Ukrajnába... nincs szükség arra, hogy a pétervári kormánynak felmondjuk a fegyverszünetet. Csupán az fog történni, hogy bizonyos pontokat, vasúti gőcpontokat, élelmezési raktárakat, gabonaraktárakat és olyan helyeket, ahol a gabonát beraktározzuk a vasutakra, segítünk őrizni az ukránoknak.”⁵

Ez a segítség az ukrán ellenforradalmi Radának, az elkergetett földesuraknak és gyárosoknak szólt és a munkás-paraszt hatalommal való leszámolásra irányult. Ukrajna elfoglalása azonban távolról sem jelentett diadalmenetet az osztrák—magyar csapatok számára. A hadjárat, amelyet két-három hétre terveztek, 1918 februárjától egészen május végéig tartott, tehát több mint két és fél hónapig.

A Szovjet-Oroszországgal megkötött és 1918 március 3-án aláírt békeszerződés értelmében a hadműveletek ezen a fronton befejeződtek, de az Ukrán Szovjet Köztársaság Kormánya⁶ nem ismerte el a burzsoá nacionalistákkal kötött szerződést és az ukrán föld védelmére mozgósított minden fegyverfogható munkást és parasztot. Az ukrán népet támogatta több internacionalista alakulat is.⁷ Nagy szolgálatot tettek az imperialista hadseregbe kényszerített magyar dolgozók között a volt oroszországi hadifoglyokból lett kommunista agitátorok, akik életük kockáztatásával terjesztették a magyarnyelvű röplapokat és a „Nemzetközi Szocialista” c. forradalmi lapot a megszálló hadsereg katonái között. „Az, ami Brest-Litovskban történt — világosítja fel a magyar katonákat a »Nemzetközi Szocialista« —, napnál világosabban megmutatta mindenkinek, hogy ez a háború nem a haza védelméért folyik. Ez a háború azért folyik tovább, mert az ország lakóinak egy maroknyi kisebbsége: a nagytőkések rabolni akarnak.”⁸

Az agitáció, bár alapjában nem rendítette meg az osztrák—magyar hadosztályok fegyelmét, mégis erős bomlási folyamatot indított el, amelyet a tisztikar ideig-óráig figyelemeltereléssel és más félrevezető

³ Est, 1918. február 13. sz.

⁴ OL. Me. Félhivatalos levelezés 1918, 32. res. 2. lap. (1918 február végén az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország megegyezett az ukrán nyersanyag felosztásáról.)

⁵ Est, 1918. február 21. sz.

⁶ Az Ukrán Szovjet Köztársaság megalakulásáról és a Központi Rada hatalmának törvénytelenségéről szóló határozatot a Harkovban 1917. december 12 (25)-én összehívott I. Összukrán Szovjet Kongresszus hozta meg. Ugyancsak ezen a kongresszuson alakult meg az első Ukrán Szovjet Kormány is.

⁷ A Pravda 1918. február 22-i száma hírt ad arról, hogy Ukrajnában megalakult a betolakodók ellen harcoló internacionalista osztagok főparancsnoksága.

⁸ *Nemzetközi Szocialista*, Petrográd, I. évf. 8. sz. 1918. február 9. 1. old.

manőverezésekkel ellensúlyozott. Ezek a még nem általános bomlási tünetek megmutatkoztak olyan alkalmakkor, amikor a csapatok erős ellenállásba ütköztek, így 1918. március 10. és 12. között Ogyessza előterében (30. és 11. cs. kir. gy. ho.) lezajlott harcok alkalmával, melyek folyamán csak német segítséggel sikerült (14-én) bevenni a fontos kikötővárost. Hasonló súlyos harcok alakultak ki Herszon városában és környékén is. Március 20-án a felkelő munkások és a volt frontkatonák kiűzték a XII. hadtest odaérkezett egységeit a városból és támadásba mentek át. A felkelők segítségére siettek az ogyesszai és szevasztopoli vörösgárdisták is. Így a forradalmi csapatok időleges erőfőlnyre tettek szert és kezükbe vették a kezdeményezést. Ez alkalmas körülményeket teremtett arra, hogy az osztrák—magyar csapatok akkori erkölcsi szilárdságát is lemérjék. Mokrousov, a fekete-tengeri osztag parancsnoka 1918. március 24-én kelt rádiógrammjában többek között közölte: „... a katonákkal folytatott beszélgetésből kiderült, hogy a 21-es népfelkelő ezreddel verekszünk, amely a legkülönbélebb nemzetiségek képviselőiből áll; ukránokból, csehekből, németekből, osztrákokból, magyarokból, lengyelekből. A katonák azt mondják, hogy készek magukat megadni, de a béke ellenségei az orosz tiszték.”⁹ A táviratból nem derül ki, hogy az orosz tiszték mennyiben gátolták őket a megadást illetően. Valószínű, hogy itt a katonák arra utaltak, hogy soraik közé sok orosz tisztet, ukrán nacionalistát és más ellenforradalmárt osztottak be, akik harcra kényszerítik őket.¹⁰ Az ukrán fronton harcoló csekély létszámú 1., 2. és 3. vörös hadseregek ellen a német és osztrák—magyar csapatokkal együtt román csapatok, a burzsoá nacionalista ukrán légió és a román frontról a Don-vidékre törekvő Drozdovszkij ezredes parancsnoksága alatt álló fehérgárdista osztagok is harcoltak.

Még folyt a harc, midőn Németország és Ausztria—Magyarország Ukrajnát területileg is felosztották maguk között két összefüggő érdek-szférára. A katonai megszállás, a német és osztrák—magyar monopóliumok megegyezéséhez igazodott és e körök érdekeinek fegyveres érvényre-juttatását célozta.

1918. március 28-án Kijevben végetért a két megszálló hatalom képviselőinek tanácskozása. Ennek eredményeként Ausztria—Magyarország és Németország hadseregfőparancsnokságai között katonai egyezményt kötöttek Ukrajnára vonatkozóan.¹¹

Az egyezmény értelmében az osztrák—magyar csapatok megszállása alá került Volhinia nyugati felének egy része, a Podoliai, Herszoni és

⁹ Разгpем немецких захвачников в 1918 году. [A német hódítók szétzúzása 1918-ban.] ОГИЗ. Госполитгиздат. 1943. 183—184. old.

¹⁰ „... elől a hajdemákok szervezett osztagai vegyes összetétellel orosz, német, ukrán, osztrák, lengyel, magyar tiszték nagy részvétélével — írja a Szoldatszkaja Pravda az intervenció csapatok összetételéről, — A felfegyverzett burzsoázia valóságos internacionáléja...” *Солдатская Правда*, (Katona Igazság) 1918. 38. sz. március 1. 3. old.

¹¹ Крах германской оккупации на Украине. (A német megszállás csödjé Ukrajnában) (A megszállók dokumentumai alapján.) Szerk.: M. Gorkij és mások. 1936. 31—33. old.

Jekatyerinoszlávi kormányzóságok teljesen. Összesen kb. 200 000 km² terület, közel 12 millió lakossal. Ukrajna többi kormányzóságai, beleértve a Krim félszigetet, német megszállás alá kerültek. Ukrajna nagy zsákmányt jelentett a hódítóknak, mert a világháború előtt itt bányászták Oroszország széntermelésének 71%-át, itt termelték a nyersvas 68%-át és az acél 58%-át. Az ukrán föld adta az orosz gabonakivitelnék mintegy a felét, több mint 300 millió pudot.¹²

Az antant szervezte gazdasági blokád és a többéves háború a központi hatalmak élelmezését teljesen aláásta. Már 1917-ben komoly nehézségek mutatkoztak a hadsereg és a háterszág lakosságának élelmezése terén. 1918 elején viszont már súlyos nehézségek merültek fel. Ennek következtében, különösen a háterszágban, magában Bécs városában is, nagyméretű éhséglázadások törtek ki. A főleg agrár lakossággal rendelkező osztrák—magyar birodalom élelmezése, hadseregének anyagi utánpótlása csődbe jutott.¹³ A hadsereg felemészttette utolsó élelmiszertartalékait. Magyarország élelmezése a többszörösen leszállított élelmiszeradagokat számítva szűken még elég volt az aratásig, de sem Ausztria, sem a hadsereg ellátását már nem tudta biztosítani. A hadsereg ellátására szükséges minimális gabonamennyiségből (1918. július 15-ig) még 150 000 tonna hiányzott. A csőd elkerülése végett a monarchia hadvezetősége a németekhez fordult, hogy nyújtsanak gyors segítséget.

A németek igen súlyos feltételek mellett hajlandónak mutatkoztak július 15-ig 100 000 tonnát kitevő gabonamennyiség leszállítására. Azonban feltételül szabták meg az 1918. május 18-i szerződésben, hogy Ukrajna gazdasági kihasználás tekintetében Eichorn tábornagy parancsnoksága alá helyeztessék, a Jekatyerinoszlávi kormányzóság (amely a Donyec szénmedence egy részét jelentette) a monarchia részéről üritessék ki és a februári berlini megállapodásban kikötött áruk, így a vágómarha kiviteli aránya Németország javára változtassék meg.

A szerződést a monarchia kénytelen volt megkötni, de maga Németország sem tudta vállalni kötelezettségét teljesíteni, mert „... Ukrainában a gyűjtés sikerrel nem járt...”¹⁴

Németország és a monarchia a békeszerződés aláírása után külön szerződésben kötelezték az ukrán kormányt 60 millió pud gabona július 31-ig történő leszállítására.¹⁵ A szerződés végrehajtásának érdekében megszervezték az ország katonai közigazgatását. Katonai parancsnokságok alá helyezték a szállítást, ezen belül a vasúti és vízi közle-

¹² История Украинской ССР (Az Ukrán Sz. Sz. K. története) 1. köt. Az ukrán Tud. Ak. Kiadója, Kijev, 1953, 693, 700. old.

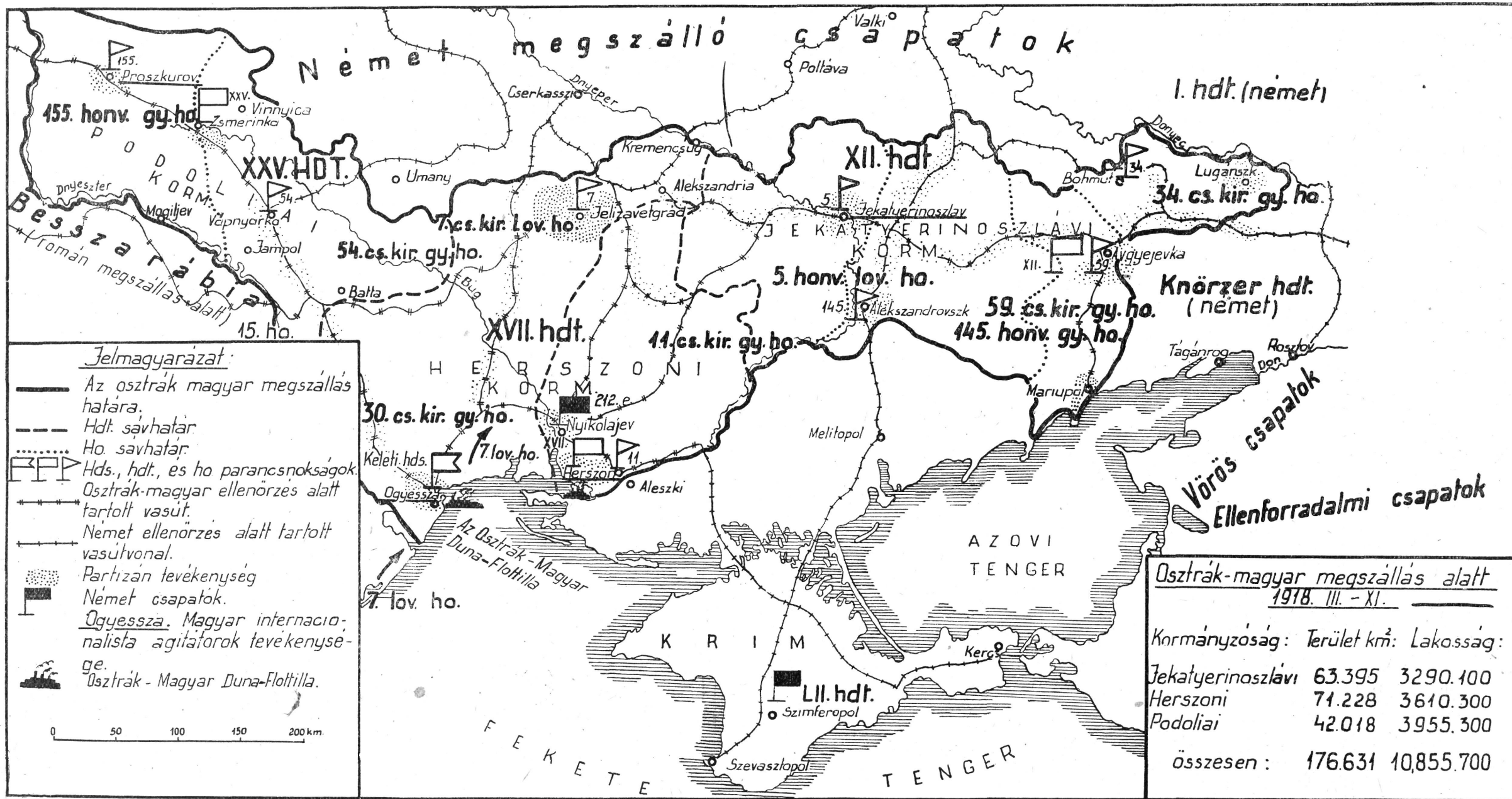
¹³ Erre vonatkozóan lásd **Ottokar Czernin**: Im Weltkrieg. Mádoki. kiadás. Berlin und Wien, 1919. 322—324. old.

¹⁴ **Rubint Dezső**: Az összeomlás. 1918. Budapest, 1922, 114. old.

¹⁵ Разгром немецких захватчиков в 1918 году. ОГИЗ. Москва, 1934. 157. old. (A szerződést 1918. április 9-én írták alá Kijevben.)

AZ OSZTRÁK—MAGYAR CSAPATOK ÁLTAL MEGSZÁLLT UKRÁN TERÜLETEK

1918. június 1-i helyzet

kedést. A vasutak, a már említett, Kijevben megkötött 1918. március 29-i titkos katonai megállapodás értelmében általában az osztrák—magyar megszállási övezetben a Keleti Hadsereg, a német övezetben a kijevi hadseregcsoport irányítása alá kerültek, kivéve a német kézben maradt Harkov—Szevasztopol-i vonalat.¹⁶ A folyami és tengeri hajózás közös szerv¹⁷ irányítása alá került, kivéve a Bug folyón folytatott hajózást, amely kizárólag a monarchiát illette. Ausztria—Magyarország súlyát ebben az egyesített szervben világosan érzékeltette a fekete-tengeri kikötők megszállásának az elosztása. Ogyessza és Herszon került csak tisztán osztrák—magyar megszállás alá, bár ezekben a kikötőkben is tartózkodtak német csapatok. Nyikolájev, Mariupolj és a Don menti Rosztov közös megszállás alá került és csak Mariupoljnak volt osztrák parancsnoka. A krími kikötők Taganrog és Novorosszjszk teljesen a német érdekszférába estek.¹⁸ A hajózás, valamint a tengerpart biztosítására 1918. áprilisában a Fekete-tengerre vezényelték az osztrák—magyar Duna-Flottillát Wulff Olaf altengernagy parancsnoksága alatt.¹⁹

Mind a német, mind az osztrák—magyar főparancsnokságok a háború negyedik évében súlyossá vált nyersanyag, de különösen élelmezési válság miatt nagy stratégiai jelentőséget tulajdonítottak az Ukrajnából beszerzett gabonának. Ezt az éhező hátország és katonaság előtt nem titkolták, hanem arra használták fel, hogy reményt öntsenek az embe-
rekkbe, akiket már egészen fásulttá tett a háború.²⁰ Jellemző, hogy 1918 elején a frontkatonák átlag testsúlya a katonaiorvosi statisztika szerint 50 kg körül mozgott, amely a szervezet különböző betegségekkel szembeni ellenállóképeségének nagyarányú csökkenését jelentette, nem említve a harci értékben beállott nagyarányú csökkenést.

¹⁶ Крах германской оккупации на Украине. М. 1936. 32. old.

¹⁷ „Schwarze Meer-Stelle.”

¹⁸ Lásd uo.

¹⁹ A Duna-Flottilla ebben az időben két monitor osztályból, egy monitor csoportból, egy őrnaszád osztályból, aknarakó és kutató gőzösökből, valamint felfegyverzett gőzösökből állott, amely részt vett a partmenti harcokban és a később kibontakozott partizánmozgalom elleni büntető akciókban. Lásd *Wulff Olaf: Az osztrák—magyar dunai hajóhad a világháborúban 1914—1918.* Madách Könyvkiadó, Budapest, é. n. 119—135, 219—220. old.

²⁰ A hadsereg demoralizálódásának az ellensúlyozására Hazafias Oktatás cím alatt irányelveket adtak ki a személyi állomány körében folytatott agitációra. A 61. honv. gy. ho. oktató tisztje felsőbb utasításra a következőket írta az éhező katonáknak: „... Ukrajnából bőséges behozatalra van kilátásunk. A békeszerződésben Ukrajna nem kevesebb, mint tíz millió métermázs gabonanemű szállítására kötelezte magát...”

Eddig még nem éreztük a kikötött gabonaszállítások kedvező hatását. Ennek oka abban rejlik, hogy az orosz forradalom következtében Ukrajnában is teljes felfordulás uralkodott, a vasúti forgalom teljesen meg volt bénítva, az általános bizonytalanság a kereskedelmi forgalmat lehetetlenné tette. De azóta csapataink a németekkel együtt bevonultak Ukrajnába, ott rendet teremtettek, megszervezik a forgalmat, Természetesen mind ehhez idő kell — hiszen Ukrajna területe jóval nagyobb Ausztria—Magyarországnál, — de amint e szervezés megtörtént, rögtön éreznünk fogjuk a gabonabehozatal hatását. Természetes, hogy elsősorban a hadsereg ellátása fog javulni...” (HIL. I. világháború anyaga. 3497. cs. 770. lap. nyomtatvány.)

A monarchia kormánya a hadsereg ellátásán kívül az ukrán gabona-behozattól remélte részben az egyre szaporodó éhségtüntetések leszerezését és a forradalmi helyzet kialakulásának megakadályozását. Hogy az ukrainjai vállalkozásnak a monarchia vezetői milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak, ezt az is mutatja, hogy 1918. május 18-i kelttel Arz, a hadseregfőparancsnokság vezérkari főnöke az Ukrajnában állomásozó osztrák—magyar csapatokból alakult Keleti Hadsereg főparancsnokául Conrad mellett a monarchia legnagyobb felkészültségű tábornokát, a legfelsőbb katonai akadémia utolsó parancsnokát, Krauss Alfréd gyalogsági tábornokot nevezte ki és egyben egész Ukrajnára vonatkozólag teljhatalommal ruházta fel.²¹

Arz vezérkari főnök parancsában Krauss tábornok (akit egyben titkos tanácsossá is előléptettek) feladatát és kötelességeit az alábbiakban határozta meg.

„... 1. Fenntartani a nyugalmat és a rendet a cs. és kir. csapatok megszállta területeken a lehetőségekhez képest egyetértésben az ukrán kormánnyal.

2. Kedvező gazdasági viszonyokat teremteni ebben a körzetben az eljövendő békés időkre.

Ezen feladatok végrehajtása érdekében Ő cs. és kir. apostoli fősége kegyeskedett a Keleti Hadsereg parancsnokát korlátlan döntő befolyással felruházni az Ukrajnával folytatott összes gazdasági tárgyalásokban...²²

Miután Krauss átvette a parancsnokságot és részletesebben tájékozódott az ukrán viszonyokról, valamint a monarchia addigi politikájáról, bizalmas jelentéseiben erősen bírálta a kormány keleti politikáját, amellyel szembeállította a németek nagyvonalú imperialista hódító terveinek határozottságát. A németek, miután az angolok elzárták előttük nyugati irányú terjeszkedés lehetőségét, Ukrajnát ugródeszkának szándékoztak felhasználni Közép- és Közép-Kelet, valamint India irányában. A tervükbe beleillett Kijev, a Krimi félsziget és Kaukázusontúl megszállása. Vállalkozásaikhoz kéznél volt az ukrán szén és az élelem, ugyanakkor Ukrajna kitűnő piacot is jelent a német iparcikkeknek, melyek iránt igen nagy kereslet mutatkozott.²³

Németország céljának elérése érdekében tervszerűen kihasználta a monarchia nehézségeit (mint például a már említett élelmészeti nehézségeit is). A különböző tárgyalások alkalmával a németek igyekeztek megszerezni a Donyec-medencének osztrák—magyar megszállás alá került részét, melyet gazdaságilag közösen használtak ki.

„A jövőben a németek minden eszközt megragadnak majd, hogy megkapják a kormányzóságot (ti. a Jekatyerinoszlávi kormányzóságot — J. A.) — írta Krauss 1918 júliusában Arz vezérkari főnöknek. — Ha

²¹ Lásd Krauss Alfred: Die Ursachen unserer Niederlage (Vereségünk okai) Erinnerungen und Urteile aus dem Weltkrieg (Emlékezések és vélemények a világháborúból.) München, 1923. 153—162. old.

²² Крах германской оккупации на Украине. М, 1953. 155. old.

²³ Uo. 71. old.

alkalom nyílik és ha ürügyet szolgáltatunk, mindent meg fognak tenni, hogy elvegyék tőlünk Ogyesszát — ezt a legnyugatibb ukrán kikötőt, mert ez ad nekik lehetőséget a Dunán folyó közlekedés megkaparin-tására.”²⁴

A németek valóban felhasználták az Osztrák—Magyar Monarchia belső ellentmondásaiból fakadó külpolitikai határozatlanságokat. A hatalmon levő magyar földbirtokos osztály nem nagy lelkesedéssel támogatta az Ukrajnát érintő gazdasági terveket, mert az olcsó ukrán búza erős versenyt jelentett volna számára. Inkább Szerbia és Románia gazdasági kihasználásának irányában igyekezett tájékozódni.²⁵

A magyar uralkodó körök befolyása Burián külügyminiszterre tör-tént kinevezésével a monarchiában bizonyos értelemben növekedett. Az új külügyminiszterre Tisza István még nagy hatással volt, aki bár ismerte a német és osztrák—magyar ellentétet, a monarchia fennmaradását és hódító céljainak megvalósulását a német—osztrák—magyar szövetségtől remélte. Az 1918. április 23-án a jobboldal helyes-lése közepette elhangzott parlamenti felszólalásában nyomatékosan alá-húzta: „... a német birodalommal való állandó szövetségi viszony kell, hogy az osztrák—magyar monarchia külügyi politikájának állandó sarkpontja legyen.”²⁶

A lényegét tekintve, Ukrajna gyarmatosítását illetően Krauss tá-bornok is hasonló álláspontot foglalt el. „Mi nem tudjuk meggátolni a németeket céljaik elérésében... — írja a már idézett Arzhoz intézett bizalmas jelentésében — ... ehhez mi igen gyengék vagyunk minden tekintetben...

... Mindenekelőtt tudni kellene, hogy mit akarunk. Elengedhe-tetlen, hogy egyezséget kössünk Magyarországgal — elhárítani az agrár és az ipari politika közötti ellentétet... szükséges, hogy Németországgal egyesüljünk és egy nagy szerződésben megoldjuk a keleti kérdések egész komplexumát, beleértve Törökországot, a következő módon: mind abban, amiben a németek akarják, mi nekik minden eszközzel, v. i. diplomáciai és katonai (eszközökkel — J. A.) segítünk, és ezért meg-kapjuk mindazt, amit akarunk — ez, persze, sok nem lesz.”²⁷

Krauss tábornok idézett szavai világosan jellemezték a monarchia csatlós szerepét Ukrajna megszállásában és gazdasági kihasználásában. Ez viszont nem zárta ki Ausztria—Magyarország törekvését, hogy bizo-nyos korlátok között, de tevőlegesen beavatkozzon Ukrajna belügyeibe.

Ez főleg abban nyilvánult meg, hogy a végrehajtott földreformot

²⁴ Uo. 72. old.

²⁵ Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni Gratz Gusztávnak 1918. január 6-i kelttel írt levelét a miniszterelnökhöz, amelyben kifejti a magyar imperializmus romániai, lengyelországi stb. céljait és azok összehangolási lehetőségeit a né-met és osztrák partnerekkel. (OL. M. E. féléhivatalos levelezés. 33 res.)

²⁶ *Képviselőházi Napló*, 1910—1915. XXXIX. kötet 17. old.

²⁷ Крах германской оккупации на Украине. М. 1936. 77—78. old.

a németekkel együtt felszámolták,²⁸ a forradalmi szervezeteket illegálisba szorították, és a különböző német és osztrák—magyar kartelek, valamint más monopolszervezetek megegyezése alapján²⁹ hozzákezdtek az ukrán föld módszeres kifosztásához.

A nagy zsákmányt remélő osztrák—magyar monopoltőkéseket azonban sorozatos csalódás érte. Ebben a csalódásban osztozkodott a hadseregfőparancsnokság, a kormány és az egész Habsburg-dinasztia. Valamennyien Ukrajnától, legkeveseb, az élelmezési válság előre beharangozott gyors megoldását várták.

Az első csalódást a hadműveletek elhúzódnása okozta, amelyre egyáltalán nem számítottak az ukrán nacionalista kormánnyal való békeszerződés megkötése alkalmával.³⁰ Lebecsülték a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak az ukrán néptömegekre gyakorolt hatását, valamint az ennek következtében megváltozott osztályerőviszonyokat. A monarchia számos képviselője a helyszínre érkezve csakhamar elvesztette otthonról hozott illúzióit.

„Ami a politikai helyzetet illeti — írja Procopius miniszteri tanácsos —, a nemesség kadet párti és Miljukovhoz hű volt, ennek következtében a háború folytatása mellett foglalt állást, eleinte a bolsevikiek ellen nyújtott védelem következtében barátságosan fogadott, most azonban ellenséges indulatú, mivel a Radát támogatjuk: a parasztok ellenünk vannak, mert félnék, hogy megsemmisítjük a földosztást, a földbirtokosok ismét azért nem rokonszenveznek velünk, mivel nem segítjük őket a földosztás megsemmisítésében, végre a gyári munkások mind bolsevikiek.”³¹

A központi hatalmak a parasztsággal és a munkássággal szemben a földbirtokosokra akartak támaszkodni, remélve, hogy azok segíteni fognak a Radával kötött szerződések érvényrejuttatásában.

A reformerekből álló kormányt nem vették komolyan, létre csak azért volt szükségük, hogy a megszálláshoz bizonyos spanyolfalul szol-

²⁸ Az opportunistá és nacionalista mensevikekből és más polgári és kispolgári elemekből álló Központi Ukrán Rada a szám szerint III-ik „Univerzáljában” (kiáltványában — J. A.), a tömegek félrevezetésére a lenini földről szóló dekrétum ellensúlyozásaképpen 1917. november 7-én kimondta, hogy az összes földek az „Alkotmányozó Gyűlésig a föld-bizottságok kezébe kerülnek.” Ezt a homályos megfogalmazást a parasztok a maguk módján a földesúri földek felosztásának fogták fel és azt öntevékenyen végre is hajtották. A németek nyomására az opportunisták főbb „magyarázatot” adtak ki, melyben a föld magántulajdon jogát hangsúlyozták. A németek 1918 április 1-i kelttel előírták, hogy „mindenki, aki idegen földet, valamint idegen élő vagy holt vagyontárgyat eltulajdonított, köteles azonnal visszaszármaztatni.” (Крах германской оккупации на Украине. М. 1953. 28—29. old.)

²⁹ A katonai hatóságok és a kartel szervek viszonyáról tesz jelentést 1918. április 9-én Kijevből Procopius Béla min. tanácsos Sztjerényi József kereskedelmi miniszternek (OL. M. E. Félhivatalos levelezés, 1918. 32. res, 2. lap.)

³⁰ Procopius Béla említett jelentésében rámutat, hogy sem német, sem osztrák—magyar részről a „... hadviselés Ukrainában nem volt előre látható a brest-litovskai béke és a berlini megegyezés kötése idejében”. (OL. M. E. Félhivatalos levelezés 1918. 32. res., 2. lap.)

³¹ Uo.

gáljon.³² A németek nem voltak megelégedve a tehetetlen petljurista kormánnyal, ezért Eichorn vezértábornagy, az ukrainai német erők főparancsnoka szétkergette a Központi Radát és 1918. április 29-én egy volt cári tábornokot és földesurat, P. Szkoropadzskijt tette meg Ukrajna hetmanjává, aki ingadozás nélkül teljesítette megbízóinak parancsait.

Az első és legfontosabb ténykedésében, a földek visszaadásában nemcsak a német vagy osztrák, hanem a magyar csapatok is részt vettek. Így fennmaradt több okmány arról, hogy a Jekatyerinoszlávi kormányzóság nyugati járásaiban az 5. honvéd lov. ho. is részt vett a parasztok elleni megtorlásokban és a földesúri földtulajdon visszaállításában.³³

Hasonló akciókat indított a Keleti Hadsereg a városi munkások ellen is. Ezekben az akciókban, amelyek a lakosság lefegyverzésére és a forradalmi elemek összefogdosására irányult, a szárazföldi csapatok mellett a Duna-Flottilla is részt vett. Április 24-én a „Körös” monitor Nyikolájevben a 24. cs. és kir. vadászszázlójaljal a „Konstantin” erődöt vizsgálta át. A május elsejei nagyarányú munkásmegmozdulás megelőzésére a szárazföldi csapatok április 29-én Ogyessza városában házkutatásokat végeztek a lakosság lefegyverzése céljából. A lefegyverzés végrehajtását a flottilla fedezte a neki alárendelt török torpedó egységekkel, míg a város fölött osztrák—magyar haditengerészeti és német vízirepülőgépek keringtek.³⁴ Hasonló akciókra került sor a megszálló csapatok részéről egész Ukrajnában.

A központi hatalmak fő stratégiai céljukat a 60 millió pud gabonának július 31-ig, tehát aratásig történő kiszállítását az előbb említett rendszabályok ellenére sem tudták biztosítani. Egyedül az osztrák—magyar hadseregnek 200 vagon gabonára volt szüksége naponta, de ennek a valóságban csak töredékét kapta meg. „Különben — írja Rubint Dezső — az Ukrainához fűzött remények sem teljesedtek; naponta csak 30 vagon gabonát sikerült előteremteni.”³⁵

Ezt a sikertelenséget részben a vasutak rossz állapota, a harcok következtében beállott rombolások, de nem utolsósorban a lakosság egyre aktívabb ellenállása okozta. Az élelmezési válság mind az egész országra, mind a hadseregre nézve nem hogy enyhült volna, hanem

³² Procopius Béla ezt írja a jelentésében: „... Forgách gróf (a monarchia kijeji követe — J. A.) kijelentette, hogy az ukrán kormánnyal szemben vállalt kötelezettségeket nem kell túlságosan lelkiismeretesen venni, hanem a fő dolog a folyton teoretizálás ukrainokkal szemben megállapodni...” (Uo. 1. lap.)

³³ Bizonyosság erre például a XII. hadtest vezérkari főnökének Dragoni ezredesnek a 5. honv. lov. ho. számára 1918. május 31-én kiadott parancsa:

„A kerületi stárosta rendelete folytán a földbirtokosoktól elvett termény és felszerelési anyag visszaadandó volt, ennek értelmében (olvashatatlan helyiség-név — J. A.) parasztjai az odaváló Andreas Wollmann nevezetű tulajdonosnak visszaadták tulajdonát, de bosszúból egy pár napra rá, május 25-ike körül birtokát felgyújtották.

A tettesek kikutatandók, ha szükséges, a lakosságtól tiszok veendő, melyek Jekatyerinoslawba a Stadtskommandóhoz küldendő.”

(HILL. I. világháború anyaga 2806. cs. 21. lap. fordítás.)

³⁴ *vitéz Bornemisza Félix*: Magyar hajóhad a Dunán. Budapest, 1928. 143—144. old.

³⁵ *Rubint Dezső*: Az összeomlás 1918. Budapest, 1922. 12—13, 113. old.

Kommunisták (bolseviki) pártja Ukrajnában.

Ukrajnai munkások és parasztok

BÉKEAJÁNLATA

a német és osztrák-magyar had-
sereg katonáihoz.

(Szovjetunió Forradalmi Múzeuma. Magyar fond.)

Mi, ukrajnai munkások és parasztok
békét ajánlunk nektek

a német és osztrák-magyar hadsereg
katonáinak.

BÉKEAJÁNLATA

Felajánljuk a háború beszünetését a következő feltételek mellett:

1. Szüntessétek meg a mi földesuraink védelmét.
2. Ne működjétek közre abban, hogy a földet, jószágot és birtokok felszerelését, amihez hozzájutottunk a tanácshatalom idején, visszajuttassák régi birtokosokhoz.
3. Hagyjatok fel a gyárosok és bankárok védelmével.
4. Ne kényszerítsétek a munkásokat fegyverrel a kézben, hogy teljesítsék a kapitalisták akaratát, ne raboljátok el a gyárakat, a bankot a vagyonos osztály számára a munkásoktól.
5. Ne fegyverezzétek le a munkásokat és parasztokat.
6. Ne vegyétek el erőszakkal a parasztoktól a kenyereket.
7. Ne vállalkozzatok a szegényletes zsoldárszerepre. Ne legyetek támaszai a hetman, a generálisok, földesurak és a munkások bőrére spekulálók kormányának.
8. Ne akadályozzátok, hogy Ukrajnában visszaállítsuk a munkások és parasztok hatalmát, a munkások, napemlősök, parasztok tanácsainak tőrmájában.

9. Ne segítsétek a munkások és parasztek ellenségeit
n mi fegyveres felkelésünk ellen.

10. Ne legyetek támaszai az ellenforradalmi mozgalom-
nak Ukrajnában.

11. Tegyétek nekünk lehetővé, hogy Ukrajnában vissza-
állítsuk a munkások és parasztek hatalmának szigoruan
szocialista rendjét.

12. Ha teljesítitek ezeket a feltételeket, mi is kötelezzük
magunkat, hogy nem támadunk ellenetek, nem törünk
eltetekre.

13. Ha ti az Osztrák-Magyar Monarchiában és Német-
országban megdöntitek Károly és Vilmos hóhéralmát,
rablókormányzatát legnagyobb örömmel adunk nektek,
éhezó családoknak, pusztuló gyermekeiteknek: kenyeret,
húst, zsirt és minden egyéb élelmiszert olyan mennyiség-
ben, amint csak tehetjük. Adjuk önként, minden kényszerítés
nélkül, adjuk mint testvéreknek. De csak a munkások és
parasztek kormányának és sohasem a ti elnyomóitok, a va-
gyonos osztály kormánya útján.

14. Teljes szabadságotokban áll e feltételek teljesítése
esetén: Ukrajnában élni tovább velünk testvéri szövetség-
ben, avagy hazamenni családotokhoz.

Kérdjük tőletek:

akartok-e békét kötni?

Ha nem akartok, harcolni fogunk az utolsó leheletig, ha
fegyverünk nem volna, fogainkkal harapnók ki elnyomóink-
nak s héres zöldosaiknak torkát, de harcolunk ellenük.

De figyelmeztetünk Benneteket, hogy mikor minket
akartok elnyomni, a saját felszabadulástok ellen törtök, a
saját békétek, jóléteitek, a saját magatok hóhérai vagytok.

A földet azért akarják saját elnyomóitok visszaadni a
régii bitorlók kezére, hogy nektek meg esetekbe se jusson
követelni a tetteket.

A gyárakban azért akarják visszaállítani a vérszopó kiskapmányvölgy hatalmát, hogy még a reményt is kiöljék belőlük. Logy valaha is felszabadulhassatok igájuk alól.

Még egyszer kijelentjük, hogy minden katona, minden osztály, minden zred, minden hadosztály, amelyik megtagadja a hőermunkát velünk szemben, bennünk a leg-szörnyű bűnökra, hüéges társakra, minden aldozatra, Rosz testvérek! táká D- minden katona, minden század, minden egyes patrul, minden divízió, amely a hőermunkát tovább folytatja ellenünk, Ukrajna munkásai és parasztjai ellen, itt fog meggebbedni Ukrajnában. Sohse látja meg kegyesét, gyereket, szüleit, mert mi szilárdan elhatároztuk, hogy míg annyi erőnk van, hogy lelekzetet vehetünk, küzdni, harcolni fogunk az utolsó csepp vérig.

Ez a mi szilárd elhatározásunk.

Válasszatok!

1918.

**A Kommunista Párt
Központi Bizottsága Ukrajnában**

még súlyosabb formában jelentkezett. „... 1918 nyarának derekán kezdve a felette rossz és hiányos élelmezés is nagyon rontotta a csapatok hangulatát és jó szellemét”³⁶ — állapította meg Breit József.

*

A megszállóktól elszenvedett vereséget az ukrán forradalmi munkás- és parasztmozgalom aránylag hamar kiheverte. Az ellenállási mozgalomnak nagy lendületet adott az ukrainai kommunista szervezeteknek július 5-én Moszkvában megnyílt első kongresszusa.

A kongresszus fogta össze először az eddig külön-külön tevékenykedő ukrán kommunista szervezeteket. V. I. Lenin maga is személyesen részt vett az egyes fontosabb kérdések megvitatásában. A kongresszus Ukrajna kommunistái elé mint legfontosabb feladatot a megszállók és a hetmani hatalom elleni fegyveres felkelést tűzte. A felszabadító harc és ezen belül a fegyveres felkelés előkészítésének vezetésére létrehozta a Központi Össz ukrán Forradalmi Katonai Bizottságot.

A kongresszus utasította a helyi kommunista földalatti szervezeteket, hogy hozzák létre mindenhol a forradalmi katonai bizottságokat, amelyek közvetlenül irányítják majd a partizánosok harcát és a helyszínen készítik elő a fegyveres felkelést. Ugyanakkor a küldöttek jelentős figyelmet fordítottak a megszálló csapatok körében folytatandó forradalmi agitációra és szervező munkára is. Ebben a munkában különösen nagy részt vállaltak magukra a Kremlben működő agitátor tanfolyamról kikerült volt hadifogoly-internacionalisták, akiket az OK(b)P Külföldi Csoportjainak Föderációja Ukrajnába irányított a megszálló csapatok körében végzett forradalmi munkára.

A kongresszus békeajánlattal fordult a német és osztrák—magyar hadsereg katonáihoz, amelyben feltételként a földbirtokosok és gyárosok támogatásának és egész Ukrajna kirablásának a beszüntetését állították. Az ukrán kommunisták kifejezték azt a szándékukat, hogy a német és osztrák—magyar éhező dolgozóknak és azok családjaiknak szívesen adnak kenyeret, de nem a rablőháborút folytató kormányaiknak. A felhívásnak itt, faksimilében közzölt magyar változata is bizonyíték arra, hogy több politikailag képzett magyar internacionalista dolgozott együtt a katonai bizottságokkal az ukrán nép felszabadításának és a megszálló csapatok forradalmasodásának érdekében. Az ukrán kommunista szervezetek az internacionalisták segítségével csak 1918. augusztus végéig 360 000 rölapot bocsátottak ki és terjesztették a német és osztrák—magyar katonák körében.³⁷ Az osztrák—magyar parancsnokságok kegyetlenül üldözték ezeknek a bátor forradalmároknak a tevékenységét, ettől remélve a hadsereg forradalmasodásának elkerülését. Gyakran minden bírósági ítélet nélkül végezték ki a letartóztatott internacionalista agitátorokat.

³⁶ Breit József: A vörös háború; Bolsevizmus Magyarországon; szerk. Gratz Gusztáv, Franklin Kiadó, 1921. 211. old.

³⁷ Г. В. Кузьмич: Гражданская война и военная интервенция в СССР. (Polgárháború és katonai intervenció a Szovjetunióban.) Военное издательство. Москва, 1958. 159. old.

A Pravda 1918. július 13-i száma egy képet közölt a Jekatyerinoszlávban³⁸ felakasztott magyar internacionalista agitátorokról. A képhez „Az osztrák—magyar imperializmus bestialitása” címmel Kun Béla írt cikket. „Ezt a képet — írja Kun Béla — Ukrajnából juttatták el hozzánk. Azt gondolhatnánk, hogy ukrán felkelő parasztok kivégzését ábrázolja. De a bitófán nem ukrán, hanem volt hadifoglyok, internacionalista forradalmárok vannak. A bitófák mellett tiszték állnak, körülvéve a kivégzetteket, akik a nemzetközi szocialista forradalom áldozataiként estek el, akik itt Oroszországban sajátították el a forradalmi kommunizmus tanítását... De nem csak Jekatyerinoszlávban állítottak bitófákat...”³⁹ Hasonló kivégzésekre került sor Ogyesszában, Ivángorodon, Kőrösmezőn és más helyeken.

Az internacionalista agitátorok munkája meggyorsította a hátszországban kibontakozó forradalmi erjedésnek a csapatok körében való elterjedését. Nagy szerepet játszottak az Ukrajnába küldött póttestek, amelyekbe sok volt oroszországi hadifoglyot osztottak be.⁴⁰ Az ukrán partizánmozgalom kibontakozása szintén gyorsító tényezőként hatott a monarchia megszálló csapatainak felbomlására és forradalmasodására.

Az 1918-as év termésének elszállítását a megszállók lényegében nem tudták megvalósítani. Ez egyrészt a parasztság szabotázsán, másrészt a vasúti közlekedésnek a sztrájkok következtében történt megbénulásán bukott meg.

Az osztrák—magyar és német katonai vezetők számoltak a partizánmozgalommal, de távolról sem mérték fel annak erejét és jelentőségét.

A megszálló csapatok közötti összeköttetés, valamint az ukrainai termények kiszállítása főleg a vasutakon történt. Növelte a vasutak jelentőségét, hogy Ukrajnának kiépített műúthálózata igen fejletlen volt, s az esőzések beálltával egyedüli megbízható közlekedési út csak a vasút maradt.⁴¹ Ezt a tényt figyelembe véve, a csapatokat főleg a vasútvonalak mentén helyezték el és innen indítottak büntető osztagokat a gabona beszállítását megtagadó és fegyveresen ellenálló parasztok ellen. A városokban 1918 nyaráig még viszonylag biztonságban érezték magukat a megszállók, de a partizánműködés, valamint a sztrájkmozgalom megélénkülésével ennek is vége szakadt.

A partizánok tevékenysége főleg a vasúti forgalom megbénítására irányult, amely lehetetlenné tette jelentősebb gabonamennyiség kiszállítását.

³⁸ Jekatyerinoszlávban az 5. honv. lov. ho. állomásozott.

³⁹ Pravda, 144. szám, 1918. július 13. 3. old.

⁴⁰ Az 5. honv. lov. ho. pk. 1829. sz. 1918. október 1-én kelt parancsában erre vonatkozóan az alábbiakat állapította meg: „A fegyelem meglazulásának következménye az utóbbi időben a csapatoknál különösen sok szökési eset, melyek főként a menetelakadásoknál fordulván elő gyakran valószínűnek látszik, hogy a fegyelmet rontó szellem a hadrakelt sereghez is a mögöttes országrészekből, főként póttestekből szivárog be.” (HIL. I. világháború anyaga. 2806. es. rendezetlen).

⁴¹ Lásd Bülow 1918. március 10-én kelt táviratát a német külügyminiszterhez. Крах германской оккупации на Украине. М. 1936. 23. old.

A vasutak biztosításához viszont nagyszámú katonaságra volt szükség, melynek a hiányát a nyugati, az olaszországi és a balkáni frontok érezték meg. Az, hogy a központi hatalmak nagy létszámú haderőt voltak kénytelenek Ukrajnában tartani, egyik okává vált a háború elvesztésének. Egyedül a monarchia 250 000 katonából álló haderőt tartott Ukrajnában.⁴² A vasúti forgalom zavartalanságának a biztosítása azonban ilyen nagy haderőnek sem sikerült. Az ukrán vasutasoknak a kommunisták vezetésével július közepén megindított általános sztrájkjával szemben, amely az ország egész vasúti forgalmát megbénította, a Keleti Hadsereg parancsnoksága tehetetlennek bizonyult. Az általános sztrájkban, amely bér- és politikai követelésekkel indult, közel 200 000 vasutas vett részt. A vasúti szakembereket katonasággal minden igyekezet ellenére nem tudták pótolni, bár minden ezredből a vonatok kezelésére mozgósítottak az asztalostól a foltozó vargáig minden mesterembert.⁴³

A nagynehezen megindított csekély számú szerelvényt a partizánok vagy tűz alá vették, vagy pedig kisiklatták. Így például július 18-án feltartóztattak két Proszkurovból Kámenyec-Podolszka tartó vonatot. 28-án a vasutasok felrobbantották az Ogyesszából Kijevbe tartó vonatot.⁴⁴ Ilyen körülmények között a megszálló csapatok nem szívesen váltalták a vasúti szolgálatot.

Az általános sztrájk áterjedt az iparra is. A már különösebb feltűnést sem keltő falusi fegyveres megmozdulások mellett új jelenségnek hatott a mariupolji munkások július 23-i felkelése. A mariupolji munkások a jejszki munkás osztag segítségével váratlanul rajtaütöttek az osztrák-magyar csapatokon és kiszorították őket a kikötőből és a város több kerületéből. A felkelőket a lakosság is támogatta. A XI. hadtestparancsnokság a felkelés leverésére nagy erőket, többek között tüzérséget is vettetett be.

A felkelők kemény harc után a túlerő nyomása következtében kénytelenek voltak visszavonulni.⁴⁵

Más volt a helyzet azonban vidéken, ahol a rugalmas partizán csapatokat levetni, megsemmisíteni már lehetetlen feladat volt. A XVII. hadtest körzetében júniusban a Jelizavetgrád környékén működő több ezer főnyi partizán csapat ellen küldött osztrák-magyar erők elégtelennek mutatkoztak.⁴⁶ Később a német hadvezetőséggel összehangolt koncentrikus támadást intéztek a fő partizán csoportosulások ellen, de így sem tudták őket megsemmisíteni. Hasonló ütközetek zajlottak le a Podoliai, a Jekatyerinoszlávi kormányzóságok területén is. „A német és hasonlóképpen a császári és királyi csapatok kénytelenek állandóan

⁴² Alfred Krauss: Die Ursache unserer Niederlage. München, 1923. 261. old.

⁴³ Jegyzetek. (NHL. I. világháború anyaga, 2806 cs. rendezetlen).

⁴⁴ История гражданской войны в СССР. (Szovjetunió polgárháborújának története) 3. kötet. ГИИЛ. Moszkva, 1957. 269. old.

⁴⁵ Разгром немецких захватчиков в 1918 году. ОГИЗ. 1943. 213. old.

⁴⁶ Lásd gróf Forgách osztrák-magyar kijevi követ 1918. június 11 és 14-én kelt távirati jelentéseit. (Разгром немецких захватчиков в 1918 году. ОГИЗ. 1943. 197, 199. old.)

súlyos harcokat vívni, amelyek néha jelentős veszteséggel járnak,”⁴⁷ — táviratozta Bécsbe június 28-án gróf Forgách, kijevi követ.

Az 1918-as év második felében ezek a harcok egyre súlyosabbakká váltak. A monarchia kormánya maga is foglalkozni kezdett már az egész Keleti Hadsereg Ukrajnából történő teljes kivonásának a gondolatával. Burián, osztrák-magyar külügyminiszter 1918. augusztus 17-én kelt rejtjeles bizalmas táviratában véleményt kért Forgách követtől az osztrák-magyar haderő kivonását illetően.⁴⁸

A monarchia kormányát erre számos körülmény készítette. Egyrészt, a növekvő partizánmozgalomnak a letörésére egyre kevesebb lett a remény. A német és osztrák-magyar hadtörténeti munkák a megszállóknak a partizánok és a vasutassztrájk elleni harcát „vasúti háborúnak” nevezték. Ezt a „vasúti háborút” a megszállók lényegében elvesztették, mert jelentéktelen gabonamennyiséget tudtak csak elszállítani, s a nagynehezen összevásárolt és rekvirált készletek az ukrajnai állomások raktáraiban heverték.

Másrészt, a német hadvezetőségnek 1918 tavaszán indított és a nyáron is folytatódó nyugati támadó hadműveletei újabb katonákat követeltek a háború húsdarálójába. A németek még osztrák-magyar csapatokat is kértek. A monarchia az olasz fronton maga is támadásokat készített elő, részben a németek támogatására, részben az antant növekvő erőfölényének a megelőzésére. Az olasz fronton kívül a balkáni fronton is egyre inkább hiányoztak a Keleti Hadsereg hadosztályai. Ezért augusztusban kivonták a 34. és a 43. cs. és kir. hadosztályokat Ukrajnából, de a csapatok zömét mégis ott hagyták. Ez főleg azzal magyarázható, hogy a monarchia urai félték az oroszországi forradalmi „ragálytól”, ami kiviláglik Forgách grófnak augusztus 20-án kelt válaszából: „...ami Nagyméltóságod táviratában említett lehető következményeket illeti katonai szempontból, nem gondolom, hogy egyebek között a monarchia számára, csapataink visszavonása valóban megkönnyebbülést jelentene.

Az Ukrajnában levő hadosztályaink jelentős részét, melyeknek a száma, feltevésem szerint, egyenlő a tizzel, fel kell majd használni az egész keleti határvonalkunk és azon vonal mentén, amelyet mi meg akarunk tartani a forradalmi roham és az antant felé orientálódó alakulatok elleni védekezés céljából...”⁴⁹

Oroszországból némelykor naponta 4—5000 hadifogoly is érkezett vissza, akiket két-háromhetes vizsgáló táborba zártak, nem annyira a járványos, mint inkább a forradalmi „fertőzés” miatt.⁵⁰ A felfedezett forradalmárokat vagy azonnal kivégezték, vagy pedig Körösmezőre irányították egy speciális táborba, ahonnan alig volt visszatérés. A Keleti

⁴⁷ Uo. 200. old.

⁴⁸ „Az általános helyzet felvetheti Ukrajnából az ott állomásozó osztrák-magyar és német csapatok kivonásának szükségességét” — írta Burián. (Крах германской оккупации на Украине. М. 1936. 171. old.)

⁴⁹ Разгром немецких захватчиков в 1918 году. М. 1943. 211—212. old.

⁵⁰ A hadifoglyok felszabadításáról. *Солдатская Правда* (Katonai Igazság) 110. sz. 1918 március 3.; 3. old. (oroszul).

Hadsereg felbomlása után a hatalmat megragadó Károlyi-kormánynak az első intézkedései közé tartozott az északkeleti „egészségügyi” övezet létrehozása,⁵¹ amelyből mint hadügyi államtitkár, a szociáldemokrata Bóhm Vilmos is tevékeny részt vállalt magára.

A Keleti Hadsereg Ukrajnában való tartása a bolgár front szeptember végi összeomlása után a hadsereg vezetőinek szemében már céltalanná vált. A Fekete-tengeren tartózkodó Duna-Flottillát a bolgár területen előrenyomuló antant csapatok azzal fenyegették, hogy elvágják az anyaországtól. Ezért a Hadseregfőparancsnokság parancsa szerint még szeptember elején megkezdte a visszavonulást.⁵²

Szeptemberben és októberben a monarchia déli határainál egy újabb front volt kialakulóban, amely siettette a Keleti Hadsereg visszavonását. Ukrajna kiürítésének szükségességét még alátámasztotta az is, hogy a le nem szerelt román hadsereg az antant csapatok közeledtével mind a német, mind az osztrák-magyar csapatok ellen aktív tevékenységbe kezdhetett.

A 155. honv. gy. ho-t Dél-Erdélybe irányították, de csak egyes részei érkeztek meg rendeltetési helyükre, mert a román veszély elhárítására október elején a XXV. hdt. és a 2. cs. és kir. lov. ho. felvonult a Dnyeszter mentén a románok ellen, a XII. (5. honv. lov. ho., 15. cs. és kir. gy. ho.) és a XI. (4. cs. és kir. lov. ho., 59. cs. és kir. gy. ho.) hadtestek ugyanekkor megkezdtek a visszavonulást, először a Dnyeper, majd a Bug vonalára.⁵³ Az osztrák-magyar megszállás a feladott területeken megszűnt. A monarchia csapatainak helyét egyrészt a német, másrészt az ukrán hetmani csapatok foglalták el. A visszavonulás a vasút túlterheltsége miatt, amelynek irányítása és biztosítása most már teljesen a németek kezébe került, elhúzódt. Így például az 5. honv. lov. ho. október közepétől menetkészben várakozott az elszállítására, de ez november közepéig sem fejeződött be. A korabeli jelentésekben utalás van arra, hogy az említett időpontban még 40—50 000 osztrák-magyar katona várt elszállításra Jekatyerinoszlávban.⁵⁴

A központi hatalmak közeli összeomlását látva, Szkoropadzkij hetman hatalma fenntartásának érdekében tárgyalásokba bocsátkozott az antant képviselőivel. Ehhez a lépéshez a monarchia kormánya is hozzájárult, de javasolta, hogy, ha az antant felveti Ukrajna kiürítésének kérdését, akkor az ukrán kormány kifejezhetné kívánságát az

⁵¹ Az 1918. nov. 11-i kelettel ellátott 29682 (eln.) 6. sz. hadügyminiszteri rendelet alapján Orlón, Mezőlaborcon, Fenyvesvölgyön, Valócon és Körösmezőn irányító különítményeket helyeztek el, valamint Homonnán, Ungváron, Munkácson és Tiszakarácsonyfalván egy-egy visszatérő tábort létesítettek, ahová a szociáldemokrata párt is elküldte megbízottját a hadifoglyok forradalmi nézeteinek az elhessegetésére. (HIL. Polgári demokratikus forradalom anyaga. 13. cs. 3321 ügyirat.)

⁵² *Wulff Olaf*: Az osztrák-magyar dunai hajóhad a világháborúban 1914—1918. Budapest. é. n. 133—134. old.

⁵³ Österreich—Ungarns letzter Krieg 1914—1918. VII. kötet, Das Kriegsjahr 1918. (Az 1918-as háborús év.) Szerk.: Edmund Glaise von Horstenau és Rudolf Kiszling. Wien. 1938. 535—539. old.

⁵⁴ HIL. Polgári demokratikus forradalom anyaga. 8. cs. 31199. Út. H.

osztrák-magyar csapatok további maradását illetően.⁵⁵ Így akarták menteni az osztrák-magyar imperialista körök a zsákmány egy részét a süllyedő hajóról, de rabló céljaik biztosítására már hiába eszközölték volna ki az antant hozzájárulását a megszálláshoz, mert a Keleti Hadsereg mind osztály, mind nemzetiségi szempontból október végén és november elején teljesen felbomlott.

Az osztrák és a magyar polgári hadtörténetírás a hadsereg felbomlásának egyik fő okát, beleértve a Keleti Hadsereg széttözlését és forradalmasodását is, az 1918. október 16-án kibocsátott császári manifesztumban látja (Breit, Szende, Horstenu, Kiszling, Kerchnawe, Rubint és mások). Mint ismeretes, a manifesztum elismerte a népek önrendelkezési jogát azzal a megkötéssel, hogy a monarchia „szövetséges államhá alakul át, amelyben minden néptörzs saját külön állami közösséget alkot a letelepülési területén...”⁵⁶

A császári kiáltvány nem a hadsereg felbomlasztását, hanem a nemzetiségi mozgalmak leszerelését célozta, ugyancsak ilyen célt szorgált a vezérkari főnöknek a hadseregen belül lefolytatott szavazásra vonatkozó parancsa is, amely az antimonarchista irányzatok felfedésére és velük való leszámolásra irányult. Hogy ezek a lépések egészen más hatást értek el, az nem Károly császáron, és nem Arz vezérkari főnökön múlt.

Az évszázados feudális és nemzeti elnyomás, a kegyetlen kapitalista kizsákmányolás, amelyet a hosszan elhúzódó nagy megpróbáltatásokat jelentő háború egyre elviselhetetlenebbé tett Ausztria-Magyarország dolgozói számára, volt az alapvető oka a haderő felbomlásának. A kibontakozó forradalmi helyzetben a katonamilliók tudata hónapok alatt annyit fejlődött, amelyre békében évtizedek sem elegendők. A háború igazságtalan, népellenes, rabló jellege, különösen az ukrainai megszálló csapatok körében vált legnyilvánvalóbbá. Fő feladatuk a rekvirálás volt, melynek a súlyosságát otthoni családtagjaik is érezték, sztrájkokat kellett elfojtaniuk, annak a kormánynak a parancsára, amely Bécs és Budapest utcáin lövette halomra a tüntető és sztrájkoló testvéreiket.

A katonai terrorfegyelem csak ideig-óráig tudta még kordában tartani a kitörni készülő indulatokat, melyek jelenlétéről számos jelenség tanúskodott.

A kijevi osztrák-magyar követség már május folyamán panaszkodott, hogy az ukrán származású csapatok nem teljesítik a lakosság lefegyverzésére és a mezőgazdasági munkák biztosítására vonatkozó parancsokat.⁵⁷ Például a 20. Kelet-Galíciából feltöltött ezred augusztus elején fellázadt az olasz frontra való irányítása miatt és átállt a fel-

⁵⁵ A kijevi osztrák-magyar megbízottnak, Fürstenbergnek 1918. október 16-án kelt jelentése a külügyminiszterhez. (Крах германской оккупации на Украине. М. 1936. 178—179. old.)

⁵⁶ Rubint Dezső: Az összeomlás 1918. Budapest, 1922. 28. sz. melléklet 307. old.

⁵⁷ Крах германской оккупации на Украине. М. 1936. 166—167. old.

kelő parasztok oldalára.⁵⁸ „Ez volt az első eset — írta erről a lázadásról a Pravda —, amikor külföldi csapatok áttáltak az „idegen” nép oldalára, az imperialista rablók elleni felkelés zászlaja alá...”⁵⁹ Ugyancsak a Pravda ad hírt arról, hogy Herszonban (bizonyára a XVII. hdt. 11. gy. ho-ja) egy hadosztály megtagadta tisztjeinek a parancsát és egyre nagyobb érdeklődéssel olvassa a forradalmi irodalmat.⁶⁰

Ezt követően egyre nőtt a szökések száma. A szökevények a partizánoknál keresnek menedéket a tábori csendőrség elől. Szeptember elején két osztrák-magyar ezred áll át az ukrán nép oldalára.⁶¹

Ugyancsak e hónapban lázadás tört ki a megszálló csapatok körében Rovnóban is. A hatalom a városban véres harc után a felkelők kezébe ment át. A lázadás csaknem az egész környékre kiterjedt. A rovnói lázadás különös jelentőségét a Szociális Forradalom abban látta, hogy a katonák „...most már nem dobják el fegyvereiket..., hanem még erősebben tartják a kezükben, de nem testvéreik, hanem gyáro-saik ellen”.⁶²

Különösen nagy méreteket öltöttek a lázadások akkor, amikor megkezdődött az egyes csapatrészek elszállítása az olasz és a balkáni frontokra. Napirenden voltak a lázadó és kormányhű egységek közötti fegyveres összetűzések. Melitopolban, Mariupolban és Jekatyerinoszlávban a katonai parancsnokságok a lakosság kímélése érdekében elrendelték, hogy megállapított vészjel után senki se tartózkodjék az utcán.⁶³

A növekvő forradalmi erjedésnek a termékei voltak az illegális katonatanácsok, amelyek a szárazföldi csapatok körében először a Keleti Hadseregnek alakultak meg. A katonatanácsokkal felvették a kapcsolatot a helyi ukrán kommunista szervezetek⁶⁴ és a környék partizán-csapatái is. Az egyszerű katonák többsége megtagadta a partizánok elleni harcot. Gyakran mondogatták maguk között: „...A bolsevikiek jó emberek, igazuk van, mink is úgy fogjuk intézni a dolgot, ha csak hazamehetünk.”⁶⁵

Ilyen körülmények között hirdették ki a Keleti Hadsereg katonái előtt a császári manifesztumot. Először a cseh, majd a délszláv nemzeti-ségű katonaság tagadta meg a további engedelmességet, de nagyjából együttmaradt, mert máskülönben nem tudott volna visszatérni hazájába. A hadsereg tömegében magyarokból és ukránokból állott. Magá-

⁵⁸ Uo. 176. old.

⁵⁹ *Pravda*, 180. sz. 1918. augusztus 24. 1. old.

⁶⁰ *Pravda*, 171. sz. 1918. augusztus 14.

⁶¹ Lásd „*Красная Армия*” (A Vörös Hadsereg penzai kormányzósági komiszariatusa-nak és a frontövezetnek orgánuma) 18. szám, 1918. szeptember 20. 4. old.

⁶² Rowno várát bevették a forradalmi osztrák-magyar csapatok. *Szociális Forradalom*, I. évf. 48. sz. 1918. szeptember 21.

⁶³ Nyugtalanok a német csapatok. *Szociális Forradalom*, I. évf. 1918. október 9. 2. old.

⁶⁴ *Pravda*, 197. sz. 1918. szeptember 14.

⁶⁵ Züllik a hadsereg Ukrajnában. *Szociális Forradalom*, 59. sz. 1918. október 30. 2. old.

nak Ogyesszának a helyőrségét főleg magyar nemzetiségű katonákból álló alakulatok képezték.⁶⁶

A monarchia mellett vagy ellene történő szavazás után, október 28-án a 2. cs. és kir. ho. egyik magyar huszárezrede (6. hu. e.) fellázadt és követelte azonnali hazaszállítást. Az ezredhez csatlakozott a 76. gyalogezred egyik zászlóalja is, amelyben igen erős volt a bolsevikok befolyása. A lázadás az egész helyőrségre kiterjedt, az egyedül maradt Krauss és Böltz tábornokok a Balkánról visszavonuló Mackensen tábornoktól kértek segítséget a lázadás leverésére. Az események hatására Ogyessza városparancsnoka, Böltz tábornok öngyilkos lett.⁶⁷ A csapatok nélkül maradt hadseregpáncsnokság Krauss tábornokkal az élén még 30-án Vinyicára indult, a város parancsnoksága viszont hamarosan német kézbe került.

A hadsereg Ogyessza kiürítése után szétszórt és sorsukra hagyott csapatrészekre esett szét, melyek egymás után kergették el gyűlött tisztjeiket. Így például a XXV. hadtestparancsnokságot november elején az 5. isztriai lövészedred Proszkurovban felgyűjtatta és a tiszteket Hofmann tábornokkal együtt letartóztatta.⁶⁸

Tisza István október 17-én bejelentette a parlamentben, amit már mindenki tudott; „ezt a háborút elvesztettük”. A monarchia utolsó összetartó ereje a hadsereg volt, de a kormány és a császári udvar már nem számíthatott rá, mert a katonaság többsége forradalmi változásokat követelt. Az Osztrák-Magyar birodalom felbomlásának a folyamatát a nemzetiségek kezdték meg. Még 1918 őszén megalakultak a délszláv, cseh, szlovák, lengyel és román nemzeti tanácsok. Legvégül Magyarországon is létrehozták október 25-én a Magyar Nemzeti Tanácsot, amelynek a feladatául a burzsoá és földbirtokos körök a forradalmi népmozgalom levezetését szánták. Az Osztrák-Magyar Monarchia részeire bomlott. Október 28-án Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot, a lengyel nacionalisták kimondták Galiciának Lengyelországhoz való csatolását. Október 29-én a délszlávok csatlakoztak a szerb királysághoz. 30-án és 31-én Budapesten győzött a munkások és a forradalmi katonák felkelése. A Nemzeti Tanács pártjaiból, melyek között ott volt az opportunista szociáldemokrata párt is, koalíciós kormány alakult, amely fő feladatának a forradalmi tömegmozgalom korlátozását tekintette.

A monarchia hadseregének viszonylagos szilárdságát a háború alatt többek között az biztosította, hogy a csapategységei vegyes nemzetiségűek voltak és így a mesterségesen szított nemzetiségi ellentétek gátlólag hatottak a munkás- és parasztkatonák osztályszolidaritásának a kialakulására. Ami a háború alatt a monarchia urai számára előnyt biztosított, az a birodalom romjain életrekelt nemzeti kormányoknak nagy-

⁶⁶ Krauss Alfréd: Die Ursache unserer Niederlage. München. 1923. 266—267. old.

⁶⁷ Крах германской оккупации на Украине. М. 1936. 188—189. old.

⁶⁸ Крах германской оккупации на Украине. М. 1936. 187. old.

fokú hátrányt jelentett. A nemzeti kormányok, így a magyar kormány is, kinyilvánították azt az elhatározásukat, hogy a saját nemzetiségű katonáik felett maguk rendelkeznek. Az antanttal Pádovában november 3-án kötött fegyverszüneti megállapodás volt az utolsó ténykedése az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokságának. Ezt követően intézkedéseit, parancsait senki sem vette komolyan.

A Magyar Nemzeti Tanács a tömegek nyomására még az október 26-i kiáltványába bevette a breszt-litovszki és bukaresti békeszerződések megsemmisítését.⁶⁹ Ez nem jelentette azt, hogy a magyar felső tízezer ezt szívesen tette, — de az események, főleg a háború elvesztése következtében ezek a szerződések úgyszólván papírrongyokká váltak. A Károlyi-kormány hadügyminisztere, Linder Béla november 2-án sürgőnyt intézett a Keleti Hadsereg parancsnokához, Krauss Alfréd tábornokhoz, hogy intézkedjen a magyar csapatok folytatólagos hazaszállításáról.⁷⁰ Ugyanakkor, majdnem ezzel egy időben hasonló táviratot intézett a Keleti Hadsereg parancsnokához Arz vezérezredes is: „28.102/el. sz. f. évi november 1. Linder Béla m. kir. hadügyminiszter rendelete végrehajtható. A magyar kormány és a magyar nemzet ezért teljes felelősséget vállalnak. Keleti Hadsereg magyar csapatai csak az osztrák-magyar monarchia elérése után teszik le a fegyvereiket. Legfelsőbb megbízásból Arz, vezérezredes.”⁷¹

Az itt idézett parancs arra irányult, hogy az antant csapatok Ukrajnába történő bevonulásáig megakadályozzák a szovjet hatalom visszaállítását. A monarchia bukott vezetői és a burzsoá Károlyi-kormány ezzel jó pontokat akartak szerezni a szovjetellenes offenzívára készülő antant imperialistái előtt. A Keleti Hadsereg egységeinél megalakult katonatanácsok felléptek e terv ellen és nagy többségükben felvették a kapcsolatot az ukrán partizánokkal. A katonatanácsok, sajnos, sok esetben határozatlanok voltak és nem egyszer kerültek a konzervatív tisztek befolyása alá. Hiányoztak a képzett forradalmárok. A moszkvai magyar agitátoriskoláról, amely a Kremlben működött, november folyamán 25 magyar agitátort küldtek Ukrajnába⁷² az ottrekedt 30—40 000 magyar katona⁷³ felvilágosítására és szervezésére.

A tisztikar arra akarta a katonatanácsokat és a legénységet rábírni, hogy fegyveresen térjenek haza. Ez a fegyveres hazatérés gyakorlatilag a partizán csapatokkal való harc folytatását jelentette volna. A háborúban elfáradt és a harc értelmetlenségét látó katonák többsége azonban megtagadta a fegyveres hazatérést. Az 5. honvéd lovas hadosztály egyik november végén hazatért tisztje jelentésében elmondta: „A Galicián fegyveresen való átvonulás a legénység kedvetlenségén

⁶⁹ A Magyar Munkás Mozgalom történetének válogatott dokumentumai, 5. kötet. Szikra, 1956. 267. old.

⁷⁰ Közli mellékletként *Rubint Dezső*: Idézett mű. 317. old.

⁷¹ Idézi *Szende Zoltán*: A magyar katasztrófa 1918/19. c. művének 84. oldalán — Budapest Madách Könyvkiadó, 1933.

⁷² Az OK(b)P. magyar csoportjának beszámolója az OK(b)P Központi Bizottsághoz 1918 novemberi működéséről. Párttörténeti Közlemények 1958. 1. sz. 179. old.

⁷³ HIL. Polg. dem. forr. anyag 8. cs. 31/99. úi.

megtört.⁷⁴ November elején az osztrák-magyar csapatok teljesen felbomlottak s a szállítást, valamint a forradalmasodott osztrák-magyar csapatok fékentartását a németek intézték. A németországi forradalom hatására november második felében a német katonai fegyelem is felbomlott — bár nem olyan mértékben, mint az osztrák-magyar hadseregben. (Erről tanúskodnak olyan esetek is, amikor a letartóztatott osztrák-magyar katonákhoz a német őrség csak a katonatanács jóváhagyásával engedte be a hadbíróság embereit.)

Mivel a katonatömegek nem voltak hajlandók fegyveresen hazatérni, mert el akarták kerülni az ukrán partizánokkal való összeütközéseket, a magyar kormány egyezményeket kötött az ukrán hetman, majd az azt felváltó nacionalista Petljura-kormánnyal, hogy a csapatok leltár ellenében a fegyverzet nagy részét átadják az említett kormányoknak és csak a tisztek tartják meg oldalfegyvereiket.

Maguk az ukrán nacionalisták is követelték máskülönbben a forradalmasodott megszálló csapatok lefegyverzését, mert a katonák fegyvereiket a Magyarországra vezető út egyes szakaszait megszállva tartó szovjet partizánoknak adták volna át.

A Keleti Hadsereg osztrák nemzetiségű katonái Varsón, a lengyelek Kovelén, a magyarok Sepetovkán át Körösmezőn, valamint Lavocsnén keresztül tértek haza. Az ukránok Brodiban szereltek le.

A hazatérést azonban nemcsak az ellenforradalmárok és a szovjet partizánok közötti harc gátolta és befolyásolta, hanem a különböző nemzetiségű nacionalisták harca is. A zömében ukrán Kelet-Galícia nem nyugodott bele a lengyel nacionalisták határozatába, hogy egész Galiciát Lengyelországhoz csatolják. Az ukrán burzsoá nacionalisták november elején megalakították a Nyugatukrán Nemzeti Köztársaságot. Ez a kormány fegyveres összeütközésbe került mind a lengyel, mind a Bukovinába behatoló román csapatokkal. A románok, lengyelek és a csehszlovákok között szintén nem egyszer fegyveres összeütközésig menő konfliktusok voltak. Ezzel egyidőben az említett egymás ellen harcoló ellenforradalmi erőkkel szemben nőtt a nyugat-ukrajnai szovjet partizánmozgalom, melynek a vezetői többnyire volt oroszországi hadifoglyok közül kerültek ki.

A Keleti Hadsereg parancsnoksága 1918. november 20-án Lembergben (ma Lvov) megállapodást kötött a nyugatukrán kormánnyal, amely biztosította volna az osztrák-magyar csapatok fegyvertelen hazatérését. Az egyezmény értelmében a katonák és tisztek megtarthatták személyes ingóságait. A tisztek ezenkívül viselhették oldalfegyvereiket. Az ukránok ígéretet tettek, hogy egy vezérkari tisztet fognak adni kíséruöl. A vezérkari tiszt kíséretének azonban alig lett valami gyakorlati eredménye, mert a szállítmányokat minden megállóhelyen újból és újból kifosztották. A magyarok hazatérését Körösmező és Lavocsne irányában engedélyezték (kizárták azonban a lengyel—ukrán ellenségeskedések miatt Lemberget).⁷⁵

⁷⁴ HIL. Polg. dem. forr. anyaga. 7. cs. 31199. üi.

⁷⁵ HIL. Polg. dem. anyaga 7.7 cs. 30886. üi.

A határra legtöbb esetben fegyvertelenül és teljesen lerongyolódva érkeztek meg a Keleti Hadsereg volt katonái. Nem különb volt az elbánás magyar részről sem az olasz, valamint a balkáni frontokról hazatérő ukrán katonákkal szemben. „Körösmezőn pl. megtörtént, hogy két, az olasz frontról hazatérő galíciai ukrán tisztet valósággal levetkőztettek és bocskorba és rongyokba öltöztetve küldték át a határon”⁷⁶ — mondta jelentésében Gábor István 8. honvéd huszárezredbeli százados.

A csapatok rendetlen visszavonulása csak 1919 januárjában fejeződött be. A visszavonulókkal együtt jött haza több tízezer volt oroszországi hadifogoly is, akiket csak a szovjet kormány által juttatott pénz és élelemsegély mentett meg az úton a pusztulástól.

„Körülbelül 300 ezer katona — írja Frantz G. német történész, akik kikerültek parancsnokaik alárendeltségéből, igyekeztek haza egy olyan országon át, amelyben fölkelés van, amelyben nem létezett többet sem tekintély, sem rend, ahol az önkény és a partizánháború uralkodott. Előttünk volt a kegyetlen orosz tél, mindenütt ellenség vett körül...” A partizán osztagok, valamint az északi és keleti irányból előrenyomuló Vörös Hadsereg katonái lefegyverezték a megszálló csapatok egy részét, másik részével pedig harcba szálltak és állomásról állomásra kergették ki az ukrán földről. „... A hadsereg le volt fegyverezve — írja tovább Frantz, — lerongyolódva, kirabolva... Ez a nyomorok és a szenvedésnek egy leírhatatlan képét festette Oroszország zord hósvatagjain...”⁷⁷

Mirbach ezredes december 13-án a hazatérés megnövekedett nehézségeiről többek között ezt táviratozta Kijevből a magyar hadügyminisztériumba: „a magyar csapatokat mind bevanganóirozták és Bródy—Zbarz—Tarnopol és Woloczysk útvonalon útban vannak hazafelé. A lengyelek a Krakkón keresztüli utazáshoz nem járultak hozzá. Az útvonalon erős bandaharcok folynak a kormánycsapatok és a különböző más nacionalista és bolsevik fegyveres csoportok között.”⁷⁸

Az osztrák-magyar csapatok visszavonulása szánalmas futássá alacsonyodott. „A Keleti Hadsereg egész hazatérése olyan volt — írta Szende Zoltán —, hogy a középkori ököljog korában sem akadt volna nagyobb nehézségekre és embertelenségekre.”⁷⁹

A breszti béke megkötése alkalmával Németország és a monarchia imperialistái Ukrajna meghódításáról és a bolsevizmus kiirtásáról ábrándoztak, s a rablőháború továbbfolytatásához szükséges gabona helyett még azon év végén cserébe forradalmasodott katonatömegeket kaptak. Kudarccal végződött a központi hatalmaknak és ezen belül a monarchiának az a stratégiai terve, hogy a keleti front felszámolásával erőfölényre tesznek majd szert a francia és olasz frontokon. (A központi hatalmak Ukrajna és más szovjet területek megszállására mint-

⁷⁶ Gábor István százados 1918. november 12-én érkezett vissza Ukrajnából. HIL. Polg. dem. forr. anyaga 8. cs. 30624. üi.

⁷⁷ Frantz G.: Die Rückführung des deutschen Besatzungsheeres aus der Ukraine 1918/19. „Wissen und Wehr, 1934 N° 7.

⁷⁸ HIL. Polg. dem forr. anyaga. 7. cs. 30886 üi.

⁷⁹ Szende Zoltán: A magyar katasztrófa 1918/19. Budapest, 1930. 143. old.

egy 50 hadosztály vontak el a nyugati és az olasz hadszínterekről.) A Keleti Hadsereg egyedül megközelítően 250 000 embert vont el a monarchia más frontjairól és ez az erő sem lett elegendő a partizán mozgalom letörésére, valamint a szervezett gabonarekvirálás és kiszállítás biztosítására. „A német imperialisták azt ígérték — mondta a petrogádi Népházban 1919. május 13-án elhangzott beszédében Lenin —, hogy Ukrajnából 60 millió pud gabonát szállítanak Németországba, s ezzel az élelmiszerszállítással elpusztítják Németországban a néptömegekben a bolsevizmus csíráját. De a valóságban egészen másként ütött ki a dolog: a németek 60 millió pud gabona helyett mindössze 9 millió pudot⁸⁰ vitték be Ukrajnából. De ezzel a gabonával együtt bevitték Németországba a bolsevizmust, amely ott oly dús csírákat eresztett.” — (Ford. jav. — J. A.)⁸¹. Lenin idézett szavai az osztrák-magyar imperialistákra is teljes mértékben vonatkoznak. Ukrajna megszállása csúfos kudarccal végződött, s egyben magával hozta az Osztrák-Magyar Monarchia bukását is. A magyar kapitalistáknak és földbirtokosoknak azonban nem volt elég ez a történelmi lecke. 1941-ben a tisztaistváni reakciós külpolitika továbbfolytatásaként csatlósnak szegődtek ismét az 1918-ban csődöt mondott terveik megvalósításának érdekében a német imperializmushoz. Ezért a második, de egyben utolsó vállalkozásukért immáron hatalmuk teljes elvesztésével fizettek.

⁸⁰ Összesen 9132 vagon gabonát, 22148 vagon más élelmiszert és 3465 vagon nyersanyagot szállítottak ki a német és osztrák-magyar megszállók Ukrajnából.

⁸¹ V. I. Lenin Művei: 29. kötet. 35. old.